

УДК: 316.4

БАКТЫБЕКОВА А.Б.

Ж.Баласагын атындагы КУУ, Бишкек

Baktybekova A.B.

J. Balasagyn KNU, Bishkek

aiperizatka@mail.ru

**БАЛДАРДЫН АҢ-СЕЗИМИНДЕ КОРРУПЦИЯ
ТҮШҮНҮГҮНҮН КАЛЫПТАНЫШЫ
КООМДУК КОРКУНУЧ КАТАРЫ.**

**Формирование понятия «коррупция» в сознании детей как
общественная опасность.**

**Formation of the concept "corruption" in consciousness of the
children as public danger.**

***Аннотация:** макалада коррупция маселесинин балдар бакчадагы, мектептеги жана жогорку окуу жайларындагы жайылышын, тийгизген таасирин жана аны менен курвишууга болгон аракеттердин жыйындысы каралган.*

***Аннотация:** в статье рассмотрено распространение проблемы коррупции в детских домах, школах и высших учебных заведениях, ее последствия и борьба против нее.*

***Annotation:** in the article there were considered the spread of the problem of corruption in the kindergartens, schools and higher institutions, its consequences and the struggle against it.*

***Негизгисөздөр:** бала-бакча; мектеп; коррупция; аң-сезим; коррупцияга каршы курви.*

***Ключевые слова:** детский сад; школа; коррупция; сознание; борьба против коррупции.*

***Keywords:** kindergarten; school; corruption; consciousness; the fight against corruption.*

Коррупция проблемасы эл аралык мунезге ээ экендиги жана ал саясий тузулушуне, саясий енуугу децгээлине карабастан кепчулук елкелерде екум сурееру жана масштабдары менен гана айырмалана тургандыгы белгилуу. Дуйнелук практика керсетуп тургандай, енугуп келаткан елкелер жана еткеел мезгилде турган елкелер ездерунун алдында турган социалдык жана экономикалык проблемалардын спецификасынан улам коррупциянын таасирине езгече байымсыз болуп саналат, анткени коррупция реформалардын андан аркы алга илгерилешине олуттуу тоскоолдук гана болбостон, ошондой эле

кедейликтин пайда болушуна жана бул елкелердун енугушунун туруксуздугуна туртку болот.

Коррупция проблемасы Кыргызстанда коомдук кызыгуунун чордонунда турат. Коррупциянын булундуруучу натыйжасы бугунку кунде турмуштун дээрлик бардык чейрелерун козгоду. Коррупция мамлекеттик тузумдерде кецири орун алып гана тим болбостон, ал иш жузунде ооруканалардан жана мектептерден, жеке сектордон тартып чет елкелук инвесторлор жана эл аралык донорлор жузеге ашырып жаткан биргелешкен долбоорлорго чейин бардык жерге тамырын жайды. Ниети таза эмес мамлекеттик чиновниктердин, укук коргоо жана сот органдарынын, билим беруу, саламаттыкты сактоо жана социалдык жактан камсыз кылуу чейресунун кызматкерлеринин жана карапайым жарандардын ортосундагы демейки мамилелердин катарына жеткирилген коррупция чечилбеген социалдык кейгейлер топтолушунун, елкедегу жалпы экономикалык кырдаал начарлашынын башкы себептеринин бири болуп калды. [1]

Кылмыш жаза кодексине "акчаны алган киши эмес, берген киши да коррупционер" деген берене кошулгандан бери езгече жылыш журуп кеткен деле жок. Айылдан келген адам бир ишин бутуруу учун кимдир-бирееге акча берууге ашыгат. Ага акча бериш керекпи, кереги жокпу, карабайт, "акча бермейин ишиц бутпейт" деген ой менен ары жагында ашкан эч нерсеси жок болсо дагы берууге шашат. Баласын окууга киргизиш учун сезсуз анын акылына карабайт, "акча берсен етесуц" деп баланы эрте эле коррупцияга туртет. Ал эми алып кенгендер аны кадимки эле иштин бир жагдайы катары кабыл алып, адатка айландырышкан. Жылдан-жылга адаттар салтка айланып кеткенин сезилбей калды. Чырмооктой жабышкан коррупция менен курешебуз дегенибиз менен кунумдук эле жашоо турмушубузда аны баскан кадамыбызда дайым керуп келебиз.

Жакында, 2015-жылы Экономика министрлиги "Кыргызстандагы коррупция: келему, себептери жана азайтуу мумкунчулуктеру" аталышында изилдее жургузген. Жалпысынан сурамжылоого 4000 респондент катышып, алардын ичинен 2530 калк, 880 жеке жана юридикалык адамдар, 70 мамлекеттик органдардан жана эксперттик коомчулуктан, 520 мамлекеттик жана муниципалдык кызматтардан болуп, жалпы Кыргызстан аймагында жашаган адамдар жооп беришкен.

Сурамжылоо керсеткендей, 30,3%ы бала бакчалардын тарбиячыларына бир жылда бир 2 минден 5 миц сомго чейин

ыраазычылык акчаларын жен эле берип турушат. Ал эми 28,8% адамдар поликлиника менен ооруканада иштеген врачтарга жарым жылда бир 500 же 1000 сомдон пара берип турушаары аныкталды.

Кызык жагдай, устуде келтирилген мисалдардан керунуп тургандай, ишкерлер эц кеп параны бала бакчага берээри анык болду. Бала учун баарына макул ата-энелер эртеден кечке жумушта журуп, кечинде тарбиячынын оозунан чыкканын дароо беришет же ез алдынча эле ыраазычылык кылып, баласын жакшы карасын деп чентегуне акча кыстарып турушат. "Шайтандын чонунан кичинеси етуптур" дегендей, бала бакча менен мектептерде, жогорку окуу жайларда коррупциянын гулдеп кеткени балдардын туура тарбия алуусуна кедергисин тийгизууде. [4]

Мектепке чейинки билим беруу мекемелериндеги коррупциялык схема бала бакчалардын тартыштыгынан болуп жатат. Бул тууралуу 2014-жылы 29-апрелде билим беруу тармагындагы коррупцияга байланышкан жыйында Коррупцияга каршы саясаттын мамлекеттик стратегиясын ишке ашыруу боюнча Коргоо кенешинин жумушчу тобунуну мучесу Алмаз Насыров билдирди. Анын айтымында, "актуалдуу маселе болуп балдарды мектепке чейинки билим беруу мекемелерине жайгаштыруу эсептелууде". *"Баланы жайгаштырууда бир канча этаптан - жолдомодон тартып бала бакчага берилген кврсвтмвнв чейин втуугв туура келет. Ошол эле учурда бала бакчалардын алкагында тузулгвн балдардын фонддору аркылуу твлм алуу кадыресе мыйзамдуу Албетте бул жагымсыз персе, бирок бул объектиедуу себеп болууда. Эгемендик алгандан кийин квпчулук бала бакчалар жеке менчик болуп кеткен, жааыларын ачууга жетиштуруу квцул бурулган эмес. Твлмдун квлвму пгурдуу, бирок ал сумма уй-булвнун бюджетине сезилерлик эле",*-дейт.

Калктын саны дээрлик жарым миллион деп айтылып келген Ош шаарында болгону жыйырма сегиз гана бала-бакча бар. Балким ошол себептуубу айтор ата-энелер ез балдарын бала-бакчага жайгаштыруу чоц туйшук экенине даттанып келишет. Эгерде бакча кызматкерлери менен суйлешуп, пара бербесец же кандайдыр бир буюм-тайымдарды сатып берууден баш тартсац анда эле бебектер учун бала-бакчанын эшиги жабы лат дешет ата-энелер.

вз балдарын бакчага киргизуу учун пара берууге мажбур болгондордун бири - Сапаргул Жалиева. Анын айтымында, ар бир бала-бакчанын балдарды кабыл алуудагы езунун баасы бар. Канча акча

же кандай буюм керектигин бала-бакчанын кызматкерлери ата-энелерге ачык эле айтышат.

Балдардын укугун коргоочу Оштогу «Благодать» кайрымдуулук фонду сонку жылдары балдарды мектепке жана бала-бакчага кабыл алууда, жадагалса терет уйлерунде да пара алуу енекету ото куч алганына тынчсыздануусун билдирип келет. Аталган фонддун юристи Равшан Нажибаев бул тармактагы оркойгон коррупциялык жана укук бузуу фактылары менен курешууде тиешелуу органдардын чабалдыгын белгиледи:

- Укук коргоо органдары тврвт уйунви баштан, бала-бакча, мектептерден бери квзвмвл кылыш керек. Бизге ата-энелер мектептеги коррупция тууралуу квбунчв даттанышат. Коррупцияга аралашпаган мектеп жок деп мен айталбайм. Мунун арты втв коркунучтуу, коррупция гулдвйт, бала-бакча учун ата-эне эки-уч миц сом издеп журсв жакшыбы? Анда балдар мектепке, бала-бакчага барбай калышы да мумкун.

Нажибаевдин белгилешинче, Кыргызстанда ачык-айкын эле керунушке айланып бараткан коррупциялык енекет эми орто мектептерде жана бала-бакчаларда кенири тамырлады. Серепчилердин айтымында, Кыргызстанда бала терелгенден тарта, бала-бакча, орто мектеп, жогорку окуу жай, айтор эрезеге жеткенче коррупциясыз билим алуу мумкун эмес. Бирок кыргыз бийлиги коррупция менен узгултуксуз, натыйжалуу куреш журуп келатканын билдирип келишет.[5]

Мирсулжан Намазалы: *« Биз 2011-2012-жылдары Исфанадан Ат-Башыга чейин 15 ОООден ашуун жаштар менен жолугушуп кайттык. Окуучулар, студенттер менен жолуккан учурда прокурор сот, милиция, депутат болот деген тушунук втв кецири таралганын баамдадык. Интеллигенциянын вкулдврв менен жылуу кабинеттерде отуруп алып суйлвшв беребиз, бирвк мектептеги айрым эже-агайлардын, ата-энелердин свздврвндв “Тигинин баласын карачы, кичине акча берип, сет бвлуп врнвшуп алды эле, кандай жашап жатат, тигине првкурврвгв турмушка чыкты эле, жыргап жашап жатат” деген сыяктуу суйлвмдвр квп жана бул - асыресе кврунуш. Жаштар бардык нерсени акчанын, тааныштын кучу менен чечсе бвлвт деген бекем тушунуккв ээ бвлуп жатышат. Уядан эмне кврсв, учканда вивну алат» [3], - дейт.*

Кыргыз Улуттук университетинин Социология кафедрасынын «вспурумдердун делинквент журум-туруму» аттуу социологиялык иликтеесундегу «Сени менен тең балдардын арасында «крышасы» кучтуу балдар барбы?» деген суроосуна теменку керсеткучтуу керсетушту. (табл. №1ди караңыз) Таблица №1

	тыгыздыгы	Пайызы	Таза пайызы	Чогулган процент
жооптор ооба	16	43,2	43,2	43,2
жок	21	56,8	56,8	56,8
баары	37	100,0	100,0	100,0

Кандай балдар «крыша» боло алышат? Бул суроого теменку жоопторду беришти. (табл.№2 караңыз) Таблица №2

	Тыгыздыгы	Пайызы	Таза пайызы	Чогулган процент
жооптор Жакшы кызматтагы ата-энелуулор Спорт менен машыккан	16	43,2	43,2	43,2
	13	35,1	35,1	35,1
Башка	8	21,6	21,6	21,6
Баары	37	100,0	100,0	100,0

«Крышасы» бар балдар кандай иштерди жасашат?» деген суроого болсо урейду учурган жооптор болду. Алардын арасында, зордук зомбулук керсетуу, мазактоо, классты белуп жаруу жана башка ушул сыяктуу жооптор керсетулду. Балдардын аң-сезиминде азыртан жазанын жоктугу, «акчалуулардын заманы» деген тушунуктер калыптанып жаткандыгы коомду туйшелтпей койбойт. Борбор калаада бала бакчага, 1-класска кируу абдан кыйын. Ошондуктан шаардыктардын кебунчесу тааныш аркылуу пара беруу менен балдарын керектуу билим беруу мекемелерине орноштурат. Айрым гана ата-эне мыйзам чегинде иш жургузет. Булар эч кимге эч кандай акча телебей туруп баласынын келечегине кам керет. Албетте,

бул уй-буле акча жогунан же сарандыгынан эмес, тескерисинче, мамлекеттеги кабыл алынган мыйзамдардын иштешин талап кылгандыктан, ошондой эле жаңыдан бала бакчанын босогосун аттаган баласы коомдун таза инсаны болуп чоңоюшуна керуленген камылга деп билсек болот. Кыргызда бекеринен айтылбайт "Уядан эмне керсе, учканда ошону алат" деп. Маселен, мындан 24 жыл мурун терелген жаштардын кебунчесу учурда уй-буле куруп, бала-чакыралуу болуп калышты. Ушул муундагылар уй-буледе кандай тартипте чоңоюшса, азыр ездери балдарына так ошондой мамиле кылышат экен.

Сезум кур болбош учун эки кошуна келиндин сүйлөшкөнүн мисал келтирейин: *"Баламды бала бакчага орноштурайын десем 200 доллар сурап жатышат. Илгери мамам да мени бала бакчага берээрде акча берип, анысы аз келгенсип пакетке арак, коньяк, конфет алып барганы эсимде. Бул коррупция дегеле тыйылбайт окшойт",*- деп бирөөсү айтса, анда экинчиси: *"Сен кызык экенсиң, жашаган жерсиз боюнча барып кезекке туруп, мыйзам чегинде талап кылбайсыңбы? Сенин байманаң ашып-ташып жатабы? Сен өзүң тазаланышың керек, эгерде сен, мен таза болбосом, анда коом ирип-чирий берет. Биз туура иш кылып, балдарыбызга улгу болушубуз керек. Карачы, сенин мамаң сага "взятка" бергенге программа түзүп коюптур. Эми ошол катаны сен кайталап жатасың, андан коре "эси барда этегинди жый". Азыр мамлекетте коррупцияга карты иш-чаралар журуп жатат. Бала бакчага барып, жетекчисине айт, же болбосо арыз жазып тиешелуу органдарга кайрыл"* деди.

Демек, жашоонун тегирменинде калган муундун аң-сезиминде ата-энесинин кандай жол менен майлуу жерге орношсо болоорун, кантип жогорку окуу жайга өтүп, мектепке, бала бакчага кандайча кирсе болоору тууралуу уйде айтылган, талкууланган кептери мээсинин туп-тамырына чейин сиңип, калыптанып калган. Андыктан вздеру ата-эне болгондо да кайрадан паракорлуктун жем баштыгынан чыга албай, мамлекеттин бардык структураларына жумушка орношоордо, окууга кирерде жетекчилерге пара берип, же өзү жетекчи болуп отурса, тиешелуу ставкасын алып жаткандар четтен чыгат. Чын эле "балык башынан..." дегендей, баланын жан дуйнесун кирдеткен паракорчулук, ичкилик, бацгилик ж.б.у.с. терс керунуштер уй-буледен башталат. Андыктан уй-буледе ата-эне суйлеген сезунен баштап баскан турганына чейин баласына ернек болуусу зарыл. Коррупция илдетин айыктыруунун жолу уй-булеге жана мектепке кез каранды.

Айтмакчы, мурунку билим беруу жана илим министри Канат Садыков шаардык мугалимдер менен болгон бир жолугушуусунда коррупцияга каршы курешуу учун бала бакчанын кире беришинде балдардын тизмеси илинип, андан сырткары канча балага орун бошоору, кезекте турган кайсы ата-энелер кирүүгө мүмкүнчүлүгү бар экени тууралуу маалыматтар илинип туруш керек экенин баса белгилеген эле. Эгерде бул сунушту шаардык мектепке чейинки билим беруу мекемелеринин директорлору ишке ашырса, анда кандайдыр бир деңгээлде бул тармакта коррупция анча-мынча болсо дагы ооздукталмак.

Бишкек шаарындагы №82 мектебинин директору Атыркул Конушбаеванын айтымына Караганда, коррупция адамдын жан дуйнесуне, жаратылышына каршы экен. Мисалы, кээ бир мектеп окуучулары сыртынан айтпаса дагы, ичинде анча-мынча калыстыктан тайыган нерсенин баарын коррупция деп тушунушет экен. Маселен, эгерде сабак окубаган классташы жакшы баа алып, мугалим ага жакшы мамиле кылса, эркелетсе, демек, ал баланын ата-энеси мугалимди эбак паралап койгон деп тушунет жана ал мугалимди сыйлабайт. Бул мектепте 20 жылдан бери эле окуучунун жан дуйнесун урматтоо, инсандыгын сыйлоо, окууга болгон ынтызарлыгын ойготуу маселесинин устунде иштешет. Коррупцияга каршы курешүүдө ар кандай жолугушуулар, диспут, тренингдер, кесипке багыттаган иш-чаралар өткөрүлүп турат. Мектептин бардык иш-чараларына окуучуларды тартып, керек болсо, аларды мектепти башкарууга кошо тартышат. Мындай ыкма, биринчиден, жетекчилик кызматтын милдеттерин жакындан таанышканга мүмкүнчүлүк тузулет, окуучуга болгон ишенимдуулүк артылат, экинчиден, окуучу "жетекчинин" коз карашы менен мектептеги оң жана терс жактарын керүп, андан тыянак чыгарганга уйренүп жана курдаштарын оң жолго угуттейт.

Кулуйпа Хайтбаева (мугалим): *«Коррупцияны туп тамырынан жоюу учун адамдардын аң-сезимин өзгөртүү керек. Аны руханий баалуулуктар аркылуу, мекенчилдикке, нравалык тарбия беруу менен аң-сезимди ойготсо болот. Бул аракеттер мектепте аткарылышы зарыл»* - дейт.

Баланын ички, таза дуйнесу коомдогу жат керуноштер менен шайкеш келбей, аларды ичиркентип, жийиркентип, ушул илдетти кантип тазалоо керек деген туцгуюкка капталткан суроо бала болсо дагы алардын тынчын алып келет. Андыктан айрым окуучулар мектеп парламентинде, класстык сааттарда ушул маселени кетеруу менен

курдаштарынын таза болушуна чакырган учурлар аз эмес. Мисалы, "Биз - коррупцияга каршыбыз!", "Жоголсун коррупция!" ж.б.у.с. иш-чаралар бир эле мектепте эмес, жалпы республикадагы жалпы билим берүү мекемелеринде жургузулуп жатканы маалым [2]. «Коррупцияга каршы курешуудегу ыкмалардын эц негизгиси -коррупциянын алдын алуу» [7],-деп социология илимдеринин кандидаты А.Р.Жусубалиев белгилегендей, коом балдардын таза ан сезимине коррупция - жомоктогу «жети баштуу желмогуз» экендигине ынандыруу зарыл.

Коррупциянын алдын алуу чаралары курешуунун эн натыйжалуу каражаты деп эсептелет, анткени алар коррупциялык аракеттер пайда болушунун себептерине жана шарттарына таасир этет. Алдын алуу чаралары биринчи кезекте мамлекеттик башкаруунун ачыктыгын жана айкындыгын арттырууну камтыйт. Практикалык иш-чаралар жарандардын маалыматка, езгече алардын укуктарына жана эркиндиктерине тиешелуу маалыматка жеткиликтуулугун кедейтууге багытталган. Азыр елкебузде бул багытта айрым иштер журуп жатат. Мамлекеттик башкаруу органдарынын уруксат беруучу жана тескеечу функцияларын кыскартуу коррупцияга каршы превентивдуу иш-чараларды жузеге ашырууда иштин маанилуу багыты болуп саналат. «Кыргыз Республикасында уруксат беруу-женге салуу системасын оптималдаштыруу боюнча айрым чаралар женунде» Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы [7] уруксат беруу-женге салуу саясатынын чейресунде ченемдик укуктук базаны реформалоо процессии баштады, ага ылайык мыйзамдык жана башка ченемдик укуктук актыларда, министрликтердин, ведомстволордун, жергиликтуу мамлекеттик администрациялардын жана жергиликтуу ез алдынча башкаруу органдарынын башчыларынын актыларында камтылган.

Ошондой эле ЖОЖдорго тапшыруу учурунда жалпы республикалык тестирлеену киргизуу жогорку билим беруу системасында коррупциялык керунуштерге каршы курешууде натыйжалуу мисалдардын бири болуп калды. Кыргыз Республикасы жогорку билим берууге тецдеш жеткиликтуулукту камсыз кылууга мумкундук берген жана абитуриенттин билим децгээлине гана байланыштуу болгон ушул заманбап ыкманы КМШда биринчилерден болуп киргизгенин белгилей кетуу керек.

Дагы бир баса белгилей турган жагдай бул - балдардын ац-сезиминдеги коррупция менен курешууде коомдук колдоонун мааниси чоц экендиги. Коррупцияга каршы курештун ийгилиги кебунесе

кецири жана системалуу коомдук колдоо менен шартталат. Ага коомчулук менен максатка багытталган жана туруктуу иш аркылуу, эн ириде, жарандарга маалымдоо, аларды окутуу жана агартуу аркылуу жетишилет. Мындай иш-чаралардын негизги максаты - коомдук коркунучтуу керунуш катары коррупцияга карата келишпес мамилени тузуу, анткени коррупция кебунесе жарандардын кецулкоштугунун жана келишуучулугунун аркасында гулдеп есет. Коррупция «кантип жашашты билет» деп эмес, ката, адеп-ахлакка жат журуш-туруш деп кабылданууга тийиш. Адамдын журуш-турушунун негиздери эц жаш куракта туптелгендуктен, коррупцияга каршы окутуу мектепке чейинки жана мектеп мекемелеринде башталууга жана андан ары бардык курактагылар учун улантылууга тийиш [1].

Адабияттар

1. Кыргыз Республикасында коррупцияга каршы курушуу боюнча ченемдик-укуктук жана институттук базанын баяндамасы. Бишкек 2009.
2. Кутбилим гизити 28.04.2014.
3. Шоокум Илим, турмуш жана маданият журналы.
4. Эркин-Тоо гезити «Мыйзамды ондогонубуз менен ац-сезимди ондоо — кыйын» 17.06.2015
5. Азаттык ун алгысы сентябрь 17, 2009
6. Ой ордо теле беруусу-
7. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2007-жылдын 23-июлундагы №344 Жарлыгы.

